

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 09.12.20

Undertekst

Også kalt “subtekst”. Som skuespillerteknisk begrep er underteksten det en skuespillers rollefigur egentlig mener eller tenker når hun sier en replikk, og som publikum aner gjennom måten det sies på eller konteksten for øvrig. Publikum kan f.eks. forstå at en person på scenen er sjalu, uansett om personen forsikrer sin elskede om at han ikke er det.

Ordet “undertekst” brukes også om tekstlinjer på skjermen eller filmlerretet, vanligvis med oversettelse av det som personene i filmen sier.

“I psykologien omtales undertekst som det implisitte, det som ligger mellom linjene og som ikke er skrevet i ren tekst.” (Fagerlund 2010 s. 65) Undertekst er det motsatte av klartekst (å si/skrive noe i klartekst). Underteksten i litteratur er noe karakterene og/eller teksten “fortrenger”. Det kan oppfattes som tekstens “underbevissthet” i freudiansk betydning, dvs. det undertrykte i tekstens underbevissthet (Jenkins 1992 s. 227-228). Underteksten kan også sammenlignes med en lett gjennomskuelig “hemmelig” kode som finnes inne i teksten. Det dreier seg om et latent, ikke et direkte, tydelig eller åpenbart meningsnivå. Det ligger normer og verdier på et latent nivå som ikke er synlig på det manifeste nivået (Faulstich 2008 s. 166).

Både hva forfatteren eller forteller sier og hva som ikke sies, både hva denne har villet si og ikke villet si, spiller en rolle for forståelsen av teksten (Cogny 1975 s. 107).

Undertekst har som begrep først og fremst blitt bruk om skuespillerteknikk, “særlig innenfor psykologisk-realistisk spillestil. Det skuespilleren egentlig mener eller tenker når han sier en replikk og der betydningen framkommer gjennom situasjonens kontekst, skuespillerens tonefall eller hennes kroppsspråk. Undertekstens innhold kan stå i direkte strid med betydningen av teksten: For eksempel er det mulig å si “jeg elsker deg” på en slik måte at den oppfattes som “jeg hater deg”.” (<http://teaternett.no/leksikon/u/undertekst.htm>; lesedato 23.05.12) Men heller ikke den som snakker oppfatter eller forstår nødvendigvis sin egen tales undertekst. Roller i skuespill og filmer kan dessuten være “underspilt”, dvs. subtilt antydnet, i stedet for “overspilt”.

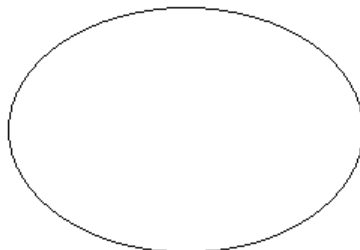
“Eit viktig mål med ein analyse av ein Duun-roman vil vera å dra fram i lyset eit eventuelt *mønster* i dei løynde spenningane som dei fiktive personane sjølve ikkje er medvitne om, men som likevel styrer livet deira og handlingsutviklinga i romanen. Dette spenningsmønsteret, som er med og gjev teksten struktur, er det eg kallar *underteksten*.” (Hageberg 1981 s. 3) Underteksten gjelder altså ikke bare pauser, stillhet og det gåtefulle i ord, men også tematiske mønstre. Metaforer og annen billedbruk kan fungere som undertekst.

Personer og deres handlinger blir ekstra spennende gjennom å romme gåter. Langt nede i personenes psyke er de hemmelighetsfulle, gåtefulle individer, og de skjuler noe for andre og for seg selv. Hver person skjuler en sannhet for oss, en sannhet som vi aner, men den ligger ikke åpent i dagen. Nedenfor er det tre måter en person i en fortelling kan framstilles på. En såkalt “flat” person har én dominerende egenskap og oppfører seg nesten alltid på en forutsigbar, stabil måte. Vi kan følge slike personer gjennom lange historier, f.eks. i krimbøker og tegneserier. En “rund” person er mangesidig og motsetningsfull, slik de fleste personer vi blir godt kjent med viser seg å være. Personen har mange egenskaper og kan handle uforutsigbart. En rund person, med en markant undertekst i beskrivelsen av personen, har noe fascinerende ukjent ved seg selv om vi har fulgt personen over mange hundre sider eller i timevis i en TV-serie. Vi vet ennå ikke hvem personen egentlig er, det er som om personen har et stort mørke i seg som vi ikke får se hva rommer.

flat karakter

rund karakter

“Subtekstuelle karakteristikk” av en person vanskeliggjør forståelsen av hvem personen er (Krohn og Strank 2012 s. 202).

Personer med “skjulte ønske- og angst-energi” tenderer til å ha mer tiltrekningskraft enn andre personer (Krohn og Strank 2012 s. 202). De mest fascinerende skikkelsene har en slags underjordisk labyrint som deres sjel befinner seg i.

Undertekst “is one of my favorite subject matters when it comes to dramatic acting. Like all forms of acting, delivering dramatic dialogue in a believable and natural manner involves far more than simply reading the lines with a level of emotion you

would “expect” from a the scene. To provide a truly believable performance, you must gather and utilize the subtext of your character’s dialogue. Uncovering the subtext of a dramatic script requires time and patience; however, when you learn how to effectively integrate subtext into your performance, your character will obtain realistic depth intrigue. Subtext is defined as the conversation that occurs beneath the actual conversation. You actually use subtext in your everyday conversations. For example, when you’re having an argument with your friend, you may be saying, “I don’t really like how you said that.” However, in your mind you're thinking, “How could you say that? I thought we were friends. You really hurt me.” [...] There are many processes involved in uncovering accurate subtext within your script. One of the most effective ways to uncover the true subtext of your character is to highlight the emotional peaks of a scene.” (Prior Apter i <http://voices.yahoo.com/>; lesedato 23.05.12)

David Baboulene ga i 2010 ut *The Story Book: Guidance for writers to story creation, optimisation, problem resolution and marketing*. “Subtext, and how to generate it effectively within a story, forms the heart of *The Story Book*. Author David Baboulene is currently writing a Ph.D thesis on the theory that the more subtext a story contains the more satisfying the reader/audience finds it.” (<http://www.baboulene.com/>; lesedato 22.12.11) “[On] the Internet Movie Database, his theory is proven: the more subtext there is, the higher the story is rated by the public. So stories are not about structure. They are not about establishing a setting by page 3, a protagonist by page 10 and a turning point by page 27. Why not? Because not all stories have these things. It’s cobbles. But all stories have subtext. By identifying all types of subtext and defining all story elements, from the character to the humour, in terms of the subtext, a new and significant advance is made in the world’s understanding of story. An understanding that takes story theory beyond Aristotle, Propp and McKee, and into a whole new story science that truly lets the writer control and understand his story power. Stories are not about structure. They are about resonance with the human mind.” (<http://www.baboulene.com/AboutDB.htm>; lesedato 22.12.11)

Astradur Eysteinnsson hevder i boka *The Concept of Modernism* (1992) at mange lesere som prøver å forstå eksperimentelle, modernistiske tekster, lager en “realistic subtext”, en realistisk undertekst som oppretter klare forbindelser til en gjenkjennbar, forståelig virkelighet utenfor teksten.

Overdrivelser og overtydelighet trenger ikke å bety at en film mottas negativt. “Excess allows for a subversive, or at least parodic, subtext to run counter to the main text and both ‘texts’ can be read and enjoyed simultaneously by the viewer, and his/her disunited subjectivity” (Fiske 1987 sitert fra Winter 2010 s. 137).

Begrepet brukes ved tolkning av episke tekster, filmer, tegneserier m.m. Noen lesere kan f.eks. oppdage en uventet homoseksuell undertekst i en tradisjonell roman uten noen eksplisitte referanser til seksualitet. Fans av et verk er ikke bare

dyktige til å oppdage undertekst, men også å konstruere undertekst (“constructing [...] subtexts”; Mathijs og Mendik 2008 s. 493)

Jules Vernes roman *Fem uker i ballong* (1863) har en rasistisk-imperialistisk undertekst. Afrikanere kalles “ville” og “aper”, og det antydes at de er kannibaler. Og når sioux-indianere knuses under toget på den amerikanske prærien i Vernes roman *Jorden rundt på åtti dager* (1873), uttrykker ikke fortelleren den minste smerte over deres skjebne (Lyons 1987 s. 164). Det har også blitt hevdet at Verne var homoseksuell og at det er mye kvinnefiendtlighet mellom linjene i hans bøker. I *Jorden rundt på åtti dager* møter hovedpersonene en gruppe mormoner, en sekt som praktiserer polygami. En av disse mormonene hopper på et tog i fortvilelse, for å slippe unna sin kone: Han har bare én kone, men det er mer enn nok. Den indiske kvinnen Aouda, som Phileas Fogg og Passepartout tar med seg fra India, er den eneste sentrale kvinnen i handlingen. Hun er stille, underdanig og takknemlig. Selv om Aouda og Fogg til slutt gifter seg, har det blitt hevdet at det er noe kaldt i relasjonen mellom dem, og at Verne aldri har skildret forelskelse og dyp kjærlighet mellom kvinne og mann (Lyons 1987 s. 165).

“Joseph Conrad’s *Heart of Darkness* (1902), for example, is extremely anti-colonialist in its negative representation of the colonial enterprise: the Europeans conducting the ivory trade in the Congo are portrayed as heartless, greedy thieves who virtually enslave the indigenous population to help collect and transport the Europeans’ “loot,” and the negative effects of the European presence on the native peoples are graphically depicted. However, as Chinua Achebe observes, the novel’s condemnation of Europeans is based on a definition of Africans as savages: beneath their veneer of civilization, the Europeans are, the novel tells us, as barbaric as the Africans. And indeed, Achebe notes, the novel portrays Africans as a prehistoric mass of frenzied, howling, incomprehensible barbarians: “Africa [is a] setting and backdrop which eliminates the African as human factor. Africa [is] a [symbolic] battlefield devoid of all recognizable humanity, into which the wandering European enters at his peril” (“An Image of Africa” 12). In other words, despite *Heart of Darkness*’s obvious anticolonialist agenda, the novel points to the colonized population as the standard of savagery to which Europeans are compared. Thus, Achebe uncovers the novel’s colonialist subtext, of which the text does not seem to be aware.” (Tyson 2006)

“Det er velkjent at mange litterære tekster ytrer seg kryptisk eller ambivalent, for eksempel ved at noe på samme tid uttrykkes og holdes skjult. Slik kan teksten vinne anerkjennelse ut ifra overflaten (en perfekt form/konvensjonelle tema) samtidig som den kan ha mindre aksepterte tema som ikke er fullt så synlige. Ta Virginia Woolfs roman “Mrs Dalloway”, der beskrives en gift overklassekvinne. I kulissene befinner det seg en merkelig skapning, en Miss Kilman, som truer med å rive masken av henne. Miss Kilman er uvanlig stor, svett og ukvinnelig. Likevel har ikke signalene vært tydelige nok til at litteraturforskere har sett at figuren er et lesbisk monster, en dobbeltgjenger som kommenterer hovedpersonens nattsider. I

Woolfs debutroman vil hovedpersonen skrive en bok om “silence”, det folk ikke snakker om. Det skal vise seg å handle om “en kjærlighet som ikke tør å si navnet sitt”, slik Oscar Wildes kjæreste, Lord Alfred Douglas, skrev i et dikt.” (professor Britt Andersen i *Klassekampen* 17. august 2013 s. 37)

Den amerikanske regissøren Preston Sturges’ filmkomedie *The Lady Eve* (1941) har homo-erotiske “undertoner og undertekster” knyttet til en gruppe av vitenskapsmenn (Henzler og Pauleit 2009 s. 131).

“[F]eelings of celebration were evident when Rowling announced in 2007 that she had “always thought of [beloved headmaster Albus] Dumbledore as gay”. Likewise, very few people had gathered from the books themselves that Dumbledore was homosexual. Although subsequently his penchant for “plum velvet” and high-heeled boots were interpreted as clues to his sexual orientation. [...] Nevertheless, depicting a character like Dumbledore as having fallen in love with a man as a matter of course could have done much to present gay and lesbian relationships as unremarkable. In an imagined world in which the supernatural is possible and the limitations of reality are few – something for which the books have been criticised by religious extremists – it speaks volumes that a gay relationship cannot be represented to the degree where it is discernable. [...] Though the final Potter book was published in 2007, Rowling seems eager to retain an influence on how we understand her books by revealing ostensibly new information about her characters. Whether these character points were announced to readers via Twitter or alluded to within the Potter books, however, the meanings that we as a diverse international community of readers wish to take from them trump Rowling’s intentions as an author.” (Michelle Smith i <http://theconversation.com/the-death-of-j-k-rowling-why-it-doesnt-matter-what-she-has-to-say-about-harry-potter-35762>; lesedato 08.07.16)

En tekst kan ha “kolonialistisk undertekst” (Rauscher 2012 s. 182) der den hvite, vestlige middelklassemann skal redde verden med sine egne idealer og sitt eget økonomiske og politiske system.

“Uttrykket “grønnøyd monster” kan spores tilbake til William Shakespeares 1500-tallsdrama *The Merchant of Venice*. En mer folkelig historie om sjalusiens destruktivitet er den om den uskyldige Snøhvit og hennes onde stemor. Brødrene Grimms folkeeventyr fra 1812 er udødeliggjort gjennom Walt Disneys tegnefilm fra 1937, og sitatet “Lille speil på veggen der ...” er for alltid blitt et bilde på farlig forfengelighet, der angsten for å bli vraket er den emosjonelle underteksten i historien.” (psykolog Sissel Gran i *Morgenbladet* 22.–28. november 2013 s. 32)

Den polske forfatteren Henryk Sienkiewicz’ roman *Quo vadis* (1896) har handling fra antikkens Roma, men likevel har boka “a subtext of Polish nationalism – at the time the book was written, Polish citizens were under the oppressive rule of three neighboring empires” (Boxall 2006 s. 221). Den amerikanske forfatteren Edgar

Rice Burroughs' roman *Tarzan of the Apes* (1914) er "full of all the classic tropes one expects from good pulp fiction – survival against all odds, an unknown land, fierce adversaries, dramatic fights, and beautiful women. That said, the underlying subtext of the book are racist, sexist, utterly formulaic, and overriding imperialist, ultimately championing the figure of the white supremacist male." (Boxall 2006 s. 266)

Forholdet mellom Sherlock Holmes og doktor Watson i Arthur Conan Doyles krimfortellinger beskrives ut fra en homoseksuell undertekst i Nekosmuses (pseudonym?) lange analyse "Decoding the Subtext: Being an examination of the homoerotic subtext contained within the Sherlock Holmes Canon" (2007) (<http://www.nekosmuse.com/sherlockholmes/decodingthesubtext.pdf>; lesedato 22.12.11). Om det å lese en homoseksuell undertekst i programmer på TV, sier en TV-seer: "I feel as though I should want more explicit gay characters on prime time TV but in practice I prefer the gaps and the transgressiveness of slashing [dvs. homoseksuell] latency." (gjengitt fra Pugh 2005 s. 100)

Noen tekster kan tolkes til å ha "a sexual subtext" [...] [but] evidence exists that some minorities enjoy maintaining subtexts as just that: subtexts. Fans of *Xena: Warrior Princess* indicated that they really enjoyed the lack of an explicit indication of any lesbian relation between Xena and Gabriel" (Staiger 2005 s. 129 og 156).

Den norske forfatteren Frode Johansen Riopelle sa i et intervju i 2009: "Samme hvor høyt jeg setter forfattere som Jon Fosse og Kjell Askildsen, kan jeg ikke fri meg fra tanken om at den type undertekstlitteratur der en persons øyekast og armbevegelser erstatter refleksjonen [= reflekterende partier i teksten] fort kan bli litt lettkjøpt" (*Morgenbladet* 12.–18. juni 2009 s. 33). Fosse og Askildsen gir hint om intense følelser – en litterær praksis som minner om Ernest Hemingways isfjellteknikk.

"As The Fly [en film av den kanadiske regissøren David Cronenberg, 1986] became a widely distributed and popular horror film in the late 1980s, introducing new audiences to the Cronenberg's work, some critics and cinema-goers were tempted to see the movie's subtext as dealing with Aids." (Chris Rodley sitert fra Winter 2010 s. 185)

Deborah Yaffes bok *Among the Janeites: A Journey Through the World of Jane Austen Fandom* (2013) beskriver "the passionate, thriving world of Austen fandom. They walk among us in their bonnets and Empire-waist gowns, clutching their souvenir tote bags and battered paperbacks: the Janeites, Jane Austen's legion of devoted fans. Who are these obsessed admirers, whose passion has transformed Austen from classic novelist to pop-culture phenomenon? [...] Yaffe meets a Florida lawyer with a byzantine theory about hidden subtexts in the novels" (<http://>

www.amazon.com/Among-Janeites-Journey-Through-Austen/dp/0547757735; lesedato 11.04.14).

Den svenske regissøren Lisa Aschans film *Apflickorna* (2011) “har i rikt monn det norske filmer er sulteforet på: Undertekst. Det illevarslende tenåringsdramaet tar høyde for at mennesker ikke bare som regel lar være å si hva de egentlig vil og mener. Ofte kan de ikke redegjøre for det. Det hindrer dem ikke i å lange ut, vilkårlig og destruktivt. [...] Den bleke paletten står i kontrast til den blodige tematikken.” (*Dagbladet* 17. november 2011 s. 54)

Den sveitsiske forfatteren Christian Kracht roman *Imperium* (2012) “så ut til å være både en eventyrroman av den gamle sorten og en pastisj der en tapt tid ble pustet liv i med akkurat nok postmoderne ambivalens og humor. [...] Her hadde man også en tysker som reiste kloden rundt på jakt etter sannheten og et bedre liv for menneskene. Alt var godt i det tyske litterære riket helt til journalisten og forfatteren Georg Diez over fire sider i *Der Spiegel* (“Die Methode Kracht”, 13. februar) kunne fortelle at Krachts roman slett ikke er noe av det ovennevnte. Hvis man leser litt grundigere, vil man se at *Imperium* er gjennomsyret av et rasistisk verdenssyn, og hvis man tar de tidligere romanene med i betraktningen, vil det også bli klart at det totalitære og det menneskeforaktende er Krachts egentlige forehavende. Kjernen i de skjønne prosakomposisjonene er nihilisme, og Kracht er en “dørvokter for høyresiden”: Han er “et eksempel på hvordan antimoderne, demokratifiendtlige, totalitære tenkning finner veien inn i mainstreamen”. [...] Reaksjonene lot ikke vente på seg. De siste par ukene har Kracht fått støtte rundt omkring på kultursidene i tyske aviser, og bare et par-tre dager etter Diez’ artikkel rykket 17 forfatterkollegaer ut – deriblant nevnte [Daniel] Kehlmann og Elfriede Jelinek, som også har blurbet *Imperium* – i et åpent brev til *Der Spiegel*s sjefredaktør. Her heter det blant annet at Diez har overskredet grensen mellom kritikk og bakvaskelse” (*Morgenbladet* 2.–8. mars 2012 s. 38).

I forskeren Thomas Ugelviks vitenskapelige studie *Fangenens friheter: Makt og motstand i et norsk fengsel* (2011) er Oslo fengsel “fullt av savn og smerte, av angst og vold. Men Ugelvik viser også hvordan en bestemt form for frihet hele tiden produseres, i en skjør og kompleks gjensidig avhengighet til makten. Innskrevet i det gamle fengselets vegger ligger det lag av ulike begrunnelser for straffen og dens utforming. Men det ligger også spor av friområder, av skjulte fluktruter, av motstand og kreativitet. Slik trer fangene frem i all sin menneskelighet. Gjennom boken får vi et viktig portrett av en verden de fleste ikke kjenner. I underteksten er det en subtil analyse av det svimlende begrepet “frihet”.” (sosiologiprofessor Willy Pedersen i *Morgenbladet* 26. august–1. september 2011 s. 44).

I en artikkel fra 2009 skrev litteraturforskerne Stephen Best og Sharon Marcus “at de var lei av mistankens hermeneutikk – troen på at leseren er som en detektiv eller en psykoanalytiker som avdekker tekstens skjulte dyp. I stedet foreslo de at vi skulle drive med *surface reading*, “overflatelesning”. En viktig bestanddel i

overflatelesningen var nettopp beskrivelsen – viljen til å forsøke å se hva teksten faktisk er opptatt av, i motsetning til å lete etter skjulte undertekster.” (*Morgenbladet* 21.–27. juli 2017 s. 25)

Alle artiklene og litteraturlista til hele leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>